

Van de Redactie

De laatste Raat voor Imkers van dit jaar. In dit nummer onder andere een hernieuwde oproep van Romée van der Zee om gegevens over de gezondheid van onze volken te leveren en over de wijze waarop wij onze volken behandelen tegen varroa. Het vragenformulier behorende bij deze oproep vindt u bijgaand. Ik hoop dat zoveel mogelijk imkers meedoen, want het kan belangrijke informatie geven over bijvoorbeeld de regelmatig voorkomende grote wintersterfte onder onze bijen.

Verder wens ik u veel leesplezier en natuurlijk de komende maand mooie feestdagen.

De redactie van Raat voor Imkers blijf ik voorlopig doen en ik hoop in het nieuwe jaar op veel bijdragen van de leden. Vooral bijdragen die verhalen over bijenzaken in onze regio zijn daarbij interessant.

Het bestuur wenst alle leden van het
Ambrosiusgilde plezierige feestdagen en een
mooie jaarwisseling

Redactie: Hans Gerritsen, Struikheide 36, 3069 LJ Rotterdam, tel. 010-420 55 29
E-mail: jgerritsen@freeler.nl

Kopij voor het januari/februarinummer dient uiterlijk half januari 2008 te worden gezonden aan het redactieadres.

AGENDA

De verenigingsavonden worden gehouden in het gebouwtje “De Uithoek” op het terrein van Arboretum Trompenburg, het vroegere gebouwtje van scouting “De Verkenners”.

De ingang van dit gebouwtje is gelegen aan de Laan van Woudestein nr. 35. Dit is ongeveer op de hoek van de kruising tussen de Burgemeester Oudlaan en de Groene Wetering.

Donderdagavond 13 december: Verenigingsavond

Ben de Deugd komt aan de hand van plaatjes vertellen over drachtplanten.

Donderdagavond 10 januari 2008: Verenigingsavond

Algemene Ledenvergadering. Inclusief stemming over nieuwe statuten!

Donderdagavond 14 februari 2008: Verenigingsavond

Remco Huvermann is op Apimondia 2007 geweest en komt ons deze avond vertellen over wat daar allemaal voor interessants over de bijen is gepresenteerd.

Donderdagavond 13 maart 2008: Verenigingsavond

Programma nog niet bekend.

Zaterdag 3 mei 2008

Onze jaarlijkse Open Dag op de bijenstand aan de Nesseweg

BESTUURSMEEDEDELINGEN

- Geen vervolgcursus dit jaar.

Helaas is het niet gelukt om een betaalbare leerkracht te vinden die het komende seizoen bij ons een vervolgcursus kan geven. Daarom hebben we moeten besluiten om dit jaar die cursus niet te houden. Jan Post gaat dit voorjaar beginnen met de opleiding tot leraar van de vervolgcursus en als dat allemaal lukt, heeft hij beloofd om in 2009 deze cursus bij ons te geven. Dit duurt dus nog wel even, dus mensen die echt dit jaar die cursus willen volgen zullen naar omliggende verenigingen moeten uitwijken. Welke cursussen er onder de regeling van de landelijke imkersorganisatie vallen en die dus recht geven op een erkend diploma, weten we op dit moment nog niet.

- Nieuwe statuten en jaarverslag

De door het bestuur opgestelde nieuwe statuten voor het Ambrosiusgilde zijn inmiddels goedgekeurd door de landelijke vereniging NBV. Samen met het jaarverslag krijgen de leden van het Ambrosiusgilde die binnenkort toegestuurd ter goedkeuring in de Algemene Ledenvergadering van 10 januari.

- Onderhoud website

Het bestuur is nog steeds op zoek naar iemand die onze website vorm kan geven en onderhouden. Ideeën zijn zeer welkom.

- Openingstijden depot

In de winterperiode is het niet mogelijk en ook niet noodzakelijk om het depot iedere zaterdag open te hebben. De laatste zaterdag van oktober was dan ook voorlopig de laatste depotdag. In het voorjaar beginnen we er weer mee. Natuurlijk is het wel mogelijk om materiaal te bestellen. Dat kan telefonisch bij de deponhouder Jeroen Brand. Tel. 010-8483927 of 06-51868056.

Op onze verenigingsavond van 11 oktober zijn de diploma's van de basis cursus uitgereikt.

Arboretum Hoogvliet

In Hoogvliet zijn de voormalige voetbalvelden van Animo jarenlang onbenut gebleven. Inmiddels is besloten op deze plek het Arboretum Hoogvliet te starten. Het Arboretum zal onderdeel gaan uitmaken van een groter complex waarin ook een kinderspeeltuin/-bouwplaats opgenomen wordt, een modelbootvereniging met een vijver en de zgn. Villa waar de bewoners van Hoogvliet allerlei activiteiten kunnen ontplooiën.

Voor dit Arboretum bestaan grootse plannen; voorzichtig is met 13 bomen gestart. Helaas hebben echter niet alle bomen het gered, maar het Arboretum zorgt ervoor dat de betreffende bomen vervangen

worden. Binnenkort worden ook weer nieuwe bomen verwacht. Het is de bedoeling dat het Arboretum Hoogvliet niet alleen letterlijk zal groeien, maar vooral door de aanvulling met meer bomen en bijzonder heester- en struiksoorten moet het op de langere termijn tot een bijzonder stuk natuur in Hoogvliet uitgroeien.

In zo'n stuk natuur zouden bijen natuurlijk zeer welkom zijn. Een vertegenwoordigster van de Stichting Arboretum Hoogvliet heeft mij dan ook laten weten graag met een of meer imkers in contact te komen om hierover nadere afspraken te maken. Dus hierbij een oproep aan speciaal onze 'Hoogvlietse' leden: neem contact op met de Stichting Arboretum Hoogvliet!

Ook kunt u van de ontwikkelingen van Arboretum op de hoogte gehouden worden door 'Vriend van het Arboretum' te worden. Dan ontvangt u informatie bij bijzondere gelegenheden, over nieuwe aankopen, acties en bijeenkomsten. Voor slechts 10 euro per jaar wordt u al 'Vriend van het Arboretum'.

Contactgegevens

Miranda den Hertog, voorzitter. E-mail: hertog.ehbo@planet.nl

Jeanne van der Velden, secretaresse.

E-mail: jeannevandervelden@hetnet.nl.

Tel.nr. : 010 – 416 1879

Bernadette Ouwerkerk

Nieuwe monitor bijensterfte

Nadat we in het voorjaar aan het onderzoek naar bijensterfte in de afgelopen winter hebben meegewerkt, vraagt Romée van der Zee opnieuw onze medewerking. Diegenen die voorgaande keer hun emailadres hebben opgegeven, hebben – als het goed is – rechtstreeks het verzoek van Romée via email ontvangen om de vragenlijst via internet in te vullen.

Ik verzoek diegenen die NOG NIET DE VRAGENLIJST VIA INTERNET HEBBEN INGEVULD de bij deze Raat voor Imkers gevoegde vragenlijst ingevuld terug te sturen naar de secretaris, Bernadette Ouwerkerk. De adresgegevens staan, net als voorgaande keer, rechts bovenaan op het formulier vermeld.

Vergeet u niet onderaan uw persoonlijke gegevens in te vullen?

Onderstaande tekst is afkomstig van het verzoek dat wij van Romée ontvingen.

In het voorjaar hebben veel imkers - meer dan ooit (1.428 imkers met in totaal 14.065 volken)- meegewerkt aan de monitor bijensterfte. Dit was mogelijk doordat een groot aantal plaatselijke verenigingen zich heeft ingezet om de uitwinteringsvragenlijst te verspreiden onder hun leden. Hartelijk dank voor uw inzet daarbij. U hebt een eerste artikel n.a.v. het onderzoek kunnen lezen in het oktobernummer van Bijenhouden. In volgende artikelen zal verder worden ingegaan op andere onderdelen van de vragenlijst. Op Terschelling vindt inmiddels vervolgonderzoek plaats, omdat uit de Monitor Bijensterfte een opvallend patroon van bijensterfte tevoorschijn kwam. Daarbij kon door mij in samenwerking met M. Higes (Centro Apicola Regional, Spanje) voor het eerst Nosema apis ceranae in Nederland worden vastgesteld.

*Wij vragen nu opnieuw uw medewerking voor de **oktober** vragenlijst met een aantal vragen over het afgelopen bijenseizoen 2007. Het zwaartepunt ligt op bestrijding van de varroamijt, problemen met moerloze volken, het aantal dode volken en de verschijnselen die u daarbij waarnam.*

De vragenlijst wordt zowel in Nederland afgenomen als in delen van Vlaanderen. Soortgelijk onderzoek wordt ook in andere landen verricht. De resultaten worden met elkaar vergeleken, waardoor zicht ontstaat op lokale verschillen en overeenkomsten.

Waar gaat het om bij dit onderzoek?

Het doel van de monitor bijensterfte is:

- 1. het vaststellen van de omvang van de bijensterfte*

2. waar en wanneer deze zich voordoet
3. het ontdekken van mogelijke verbanden tussen bijensterfte en waarnemingen door imkers bij hun bijenvolken
4. het vaststellen van meerjarenpatronen
5. het zo snel mogelijk informeren van de deelnemende imkers door middel van publicaties in de bijenbladen en real-time op de internetsite www.beefriends.org

Een aantal leden heeft in het voorjaar een e-mailadres ingevuld op het formulier. Deze leden hebben de oktobervragenlijst inmiddels ontvangen en op het internet ingevuld.

E-mailadressen worden niet aan derden doorgegeven en zijn uitsluitend bedoeld voor persoonlijke toezending van de vragenlijsten. Ons doel is dat de groep imkers die hun e-mailadres beschikbaar stellen zo groot wordt dat deze representatief is waardoor de afdelingen niet langer belast hoeven worden met het verspreiden van de vragenlijst.

Landelijke (en deels Vlaamse) resultaten zullen als gewoonlijk real-time op www.beefriends.org te volgen zijn.

Hartelijk dank voor uw medewerking,

Romée van der Zee

Jacobskruiskruid en honing

De afgelopen tijd zijn er berichten geweest in de pers over kankerverwekkende stoffen in honing, voornamelijk veroorzaakt door een stof die afkomstig is van het Jacobskruiskruid. Kennelijk moet er sensatie uitstralen van de koppen in de kranten, dus mensen die alleen die koppen lezen hebben nu het idee dat honing kankerverwekkend is.

Wat is er nu echt aan de hand.

Het ministerie van LNV heeft aan de Voedsel en Waren Autoriteit (VWA) gevraagd een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van Pyrrolizidine alkaloiden in melk, diervoeders en honing. Deze alkaloiden, die kankerverwekkend kunnen zijn boven bepaalde concentraties, komen onder andere van het Jacobskruiskruid. Eind oktober heeft de VWA het resultaat van het onderzoek van honing aan het ministerie

bekendgemaakt. De resultaten van onderzoek van melk en diervoeders komen later. Deze rapportage over honing aan het ministerie heeft de publiciteitsgolf veroorzaakt. De stof komt inderdaad voor in honing die in Nederland wordt geïmporteerd en ook in honing die in Nederland wordt geproduceerd.

Het resultaat van het onderzoek, namelijk dat er momenteel niets verontrustends aan de hand is, lezen we helaas niet uit de krantenkoppen.

De verschijning van de resultaten van het onderzoek aan melk en diervoeders zal straks ongetwijfeld ook wel een golf van misplaatste sensatie geven. Genuanceerde berichtgeving blijft een moeilijke zaak in de media.

Doordat onze kennis en onze technieken steeds verder verfijnd worden is het mogelijk om steeds meer stoffen in steeds kleinere hoeveelheden aan te tonen in ons voedsel. Dat is mooi, maar het stelt ons ook voor dilemma's. Hoe gaan we om met deze kennis. Onlangs werd bijvoorbeeld ook bekend dat in chips, frites, koekjes, koffie en zelfs in brood de kankerverwekkende stof acrylamide in kleine hoeveelheden voorkomt. Deze stof blijkt te ontstaan bij bakprocessen waarbij meel en suiker worden gebruikt. Dat doen we al enige eeuwen en onze gemiddelde leeftijd is de afgelopen eeuw toch aanzienlijk toegenomen. We hoeven van deze kennis dus niet echt te schrikken. Wat we natuurlijk wel moeten doen, is met deze kennis in het achterhoofd te streven naar zo laag mogelijke concentraties van deze stoffen.

Het VWA heeft onderzoek gedaan aan 171 monsters van honing die in Nederland wordt verkocht. Dit betreft hoofdzakelijk buitenlandse honing, maar er zit ook honing uit eigen land bij. Er zijn veel verschillende pyrrolizidine alkaloiden (PA's) die in de natuur voorkomen, voornamelijk in planten van het geslacht Senecio. In het onderzoek heeft men zich hoofdzakelijk beperkt tot de PA die in Jacobskruiskruid voorkomt.

In 43% van de monsters is de gewraakte stof aangetroffen in wisselende hoeveelheden van 1 tot 365 nanogram per gram honing. Er wordt berekend dat een levenslange consumptie van 30 gram honing per dag van altijd een honingsoort met meer dan 200 nanogram PA per gram, een lichte verhoging van de kans op bepaalde vormen van kanker kan veroorzaken. Er zaten twee monsters bij dit onderzoek die daaraan voldeden. Het is echter volkomen onwaarschijnlijk dat iemand zijn leven lang deze hoeveelheden van dezelfde honing zal eten. Daarom wordt ook de conclusie getrokken dat we ons geen zorgen hoeven te maken.

Er is nog een voor ons interessant resultaat uit het onderzoek te noemen. Er zijn bewust acht monsters genomen van honing van Nederlandse bijenvolken die op risicoplekken stonden. Dat wil zeggen op plekken in een omgeving waar veel Jacobskruiskruid voorkomt. Slechts in vier van deze monsters werd PA aangetroffen, en dan nog in een zeer lage concentratie. Pollenonderzoek wees uit dat de bijen nauwelijks op het Jacobskruiskruid hebben gevlogen. Alhoewel een eenmalige proef geen voldoende bewijs levert, is dit wel een ondersteuning van de bewering van doorgewinterde imkers, die zeggen dat de bijen helemaal niet graag op Jacobskruiskruid vliegen. Alleen als er niets anders is zullen ze er op vliegen.

Er blijkt dus dat we ons over onze honing wat dit betreft helemaal geen zorgen hoeven te maken. Wel maak ik me zorgen over de imagoschade die de berichtgeving in de kranten kan veroorzaken.

Hans Gerritsen

Nogmaals Europees Vuilbroed

Naar aanleiding van de uitbraak van Europees Vuilbroed in onze regio, dit najaar, heb ik in de vorige Raat voor Imkers een stukje geschreven over deze ziekte. Hierin komt de zin voor: "De sporen van de bacterie komen vrij algemeen voor". Deze zin bevat een fout en een dubieuze bewering.

De veroorzaker van Europees Vuilbroed, de bacterie *Melissococcus plutonis*, is een niet-sporevormende bacterie. Onder moeilijke omstandigheden kapselt de bacterie zich in, en dat is iets anders dan sporevorming.

Of de bacterie of de ingekapselde vorm daarvan vrij algemeen voorkomt, valt nog te bezien. In Zwitserland is daar in 2005 een onderzoek naar gedaan. De Zwitsers hebben een zeer gevoelige methode ontwikkeld om monsters bijen te onderzoeken op de aanwezigheid van deze bacterie. Er zijn bij de onderzochte volken monsters genomen van bijen van de vliegplank en van bijen rond het broednest. Het onderzoek is gedaan in een streek waar al lange tijd geen uitbraak van EVB is geweest en in een streek waar wel een uitbraak van EVB was geconstateerd.

Het resultaat is dat in de streek waar al lange tijd geen EVB is geweest er geen enkel monster bijen is gevonden dat drager was van de bacterie. Dat was geheel anders in de streek waar er wel een uitbraak was. Op de bijenstanden waar een uitbraak was geconstateerd en in de directe omgeving hadden vrijwel alle volken zonder klinische verschijnselen bijen die de bacterie bij zich droegen. De bijen hebben daar geen last van want de bacterie kan zich alleen ontwikkelen in jonge larven. Maar ze zijn dus wel in staat om de besmetting te verspreiden. Op wat grotere afstand van de besmette bijenstand werd het aantal bijenmonsters waarin de bacterie werd aangetroffen kleiner. Hoe één en ander zich verder in de tijd ontwikkeld is (nog) niet onderzocht.

Hoeveel de resultaten van dit onderzoek ons dichterbij de kennis over het ontstaan en de verspreiding van deze ziekte brengen, kan ik niet goed beoordelen. Bovendien zijn resultaten van onderzoeken in Zwitserland niet zomaar te vertalen naar onze omgeving met een geheel ander landschap. Toch kunnen we wel wat leren uit dit onderzoek en daaruit voorzichtige conclusies trekken die belangrijk kunnen zijn voor onze eigen lokale situatie.

Aangezien de uitbraak in onze regio, in het natuurgebied Hitland in Nieuwerkerk a/d IJssel, in het najaar is geconstateerd, moeten we ervan uitgaan dat in een gebied met een straal van ten minste drie kilometer volken staan met bijen die drager zijn van de bacterie. Er waren immers al volop winterbijen. Deze gaan in het voorjaar het broed verzorgen en kunnen dan een besmetting van de jonge larven veroorzaken. We weten dat bijenvolken een lichte besmetting aankunnen zonder dat we de klinische verschijnselen zien, maar de kans op een uitbraak lijkt toch aanzienlijk groter dan in gebieden waar geen EVB is geweest.

Voor ons betekent dat, dat de imkers in bijvoorbeeld Nieuwerkerk a/d IJssel, Capelle a/d IJssel, Zevenhuizen, Ommoord, Alexanderpolder en Oosterflank, maar ook die richting Moordrecht in het voorjaar extra alert moeten zijn op verschijnselen van Europees Vuilbroed.

Hans Gerritsen

Voor u gelezen in de NRC van 13 oktober 2007

Klassieke bijendans krijgt een nieuwe dimensie met geur

De bekende bijendans is altijd vooral visueel onderzocht. Pas nu blijkt toch ook geur een grote rol te spelen. Dat signaleert een Amerikaans team (neuro)biologen aan de Universiteit van Arizona (PLoS Biology, 21 augustus).

Enthousiaste dansers met informatie over werkelijk belangrijke voedselbronnen trekken publiek met stimulerende reukstoffen en mogelijk geven verhoudingen daarin informatie die op grotere afstand is af te lezen dan die uit de dans zelf.

Een honingbijkolonie bestaat uit vele duizenden individuen die haast onnavolgbaar samenwerken. Daarvoor hebben ze een complex communicatiesysteem ontwikkeld, met als meest verfijnde onderdeel de zogeheten kwispeldans. Een werkster die de locatie van een voedselbron wil doorgeven, trekt de aandacht van andere werksters in de korf of kast en loopt daarna in een halve cirkel. Op het einde van deze cirkel keert ze in een rechte lijn naar het uitgangspunt terug. Tijdens het rechte traject 'kwispelt' ze met haar achterlijf en legt daarna weer een halve cirkel af, om opnieuw kwispelend het rechte traject te volgen. Deze dans levert potentiële voedselzoeksters informatie over de richting waarin de bron te vinden is. De hoek die de werkster op de verticale raaf maakt, staat gekanteld voor de hoek van de voorgeschreven route ten opzichte van de zon. De afstand verbeeldt de werkster met het tempo van haar dans: hoe sneller, hoe dichterbij de voedselbron.

Het is symboliek die mensen al lang tot de verbeelding spreekt, door de verwantschap met symbooltaal. Het visuele element is voor ons erg uitgesproken, maar voor de bijen op hun normaal in duister gehulde raten is vooral de tastzin belangrijk.

Het Amerikaanse team besloot zich nu eens niet blind te blijven staren op details van de visuele en tactiele aspecten, maar zich te richten op geur, een ander belangrijk communicatiemiddel bij insecten. Met minutieuze luchtzuigertjes taptten ze de ruimte rond een dansende bij af en filterden daarna vluchtige bestanddelen uit die lucht. De biologen ontdekten dat de dansers vier koolwaterstoffen produceren die bij niet-dansers ontbreken. En de meest enthousiaste, letterlijk verhitte, dansers produceren de geurstoffen in de grootste hoeveelheden.

Het team trok het effect na door die stoffen zelf subtiel in de korf te blazen. Drie ervan blijken flink stimulerende middelen, die vooral foerageeractiviteit versterken. Dat is simpel na te gaan: bij gebruik van de stoffen, in plaats van alleen het gebruikte oplosmiddel ter controle, vertrekken veel meer bijen op voedseltocht uit de vliegopening.

Naast die algemene stemmingsverhoging is volgens de onderzoekers mogelijk ook sprake van precieze informatieoverdracht via de geuren. Bijvoorbeeld aan de werksters die in de mêlee rond een belangwekkende dans opzijgeschoven worden en de visuele en tactiele input moeten missen. Hoe de verschillende componenten en verhoudingen informatie bieden wordt nu een compleet nieuw veld van onderzoek. De honingbij en haar kwispeldans staan door een reeks elegante experimenten van Nobelprijswinnaar Karl von Frisch al ruim zestig jaar te boek als uniek voorbeeld van complexe communicatie bij dieren. De klassieker gaat probleemloos een nieuwe eeuw in.

Het onderhoud van het materiaal op de educatieve bijenstand vergt veel werk. Gelukkig zijn er vrijwilligers die Aad van Hagen komen helpen.

Voor u gelezen in de NRC van 22 november 2007

Bienkoningin kan zelf geslacht van haar eitjes bepalen

Bienkoninginnen hebben invloed op de sekseverhouding van hun nageslacht. Lang dachten biologen dat uitsluitend de werksters bepalen of de eitjes van de koningin werksters of darren opleveren. Ze oefenen die controle uit door de grootte van de broedcellen in de raten te variëren; alleen in grote cellen kunnen zich eitjes ontwikkelen die darren opleveren. Uit onderzoek van biologen van de Michigan State University blijkt nu dat de koningin niet helemaal een speelbal is van haar werksters. Ze beschrijven hun onderzoek in het vakblad *Behavioural Ecology* van deze maand. In een experiment hielden ze de koningin eerst gevangen op raten met uitsluitend kleine cellen. Na vier dagen haalden ze het kooitje weg. De koningin kon nu vrij bewegen over de raten met ongeveer evenveel grote als kleine lege cellen. Prompt legde de koningin bijna drie keer zoveel mannelijke eitjes als normaal, kennelijk in een poging de 'schade' in te halen. De onderzoekers concluderen dat de werksters en koningin samen de sekseratio van het volk bepalen.

DEPOT

Iedere zaterdag van april tot eind oktober is het depot geopend op de locatie van onze educatieve bijenstand aan de Nesseweg, tussen Rotterdam Ommoord en Oud Verlaat.
(Graag parkeren op het naastliggende parkeerterrein!)

De openingstijden zijn van 10.00 uur tot 12.30 uur

De reguliere artikelen zijn daar verkrijgbaar.

Voor bijzondere dingen of grote hoeveelheden graag tevoren contact opnemen met de deponhouder.

Vanaf eind oktober alleen na telefonische afspraak.

Jeroen Brand,

tel: **06 518 680 56** of 010-8483927

Koop bij uw eigen Depot